

De verhalenpoes

als didactisch hulpmiddel bij het vertellen, verzinnen en schrijven van verhalen

TEKST: IETJE PAUW

Zaterdag ga ik met mijn vader naar de bakker. We kopen altijd hetzelfde: vier croissantjes, vier harde bruine bolletjes en drie gesneden bruin. Maar altijd vraagt de bakker aan mij: “En Koen, wat wil je hebben vandaag?” Dat vind ik stom, hij weet best wel wat wij willen!

Kinderen vertellen de hele dag verhalen. Kinderen houden van verhalen. Ze luisteren graag naar verhalen, ze lezen graag verhalen, ze verzinnen verhalen en sommigen schrijven verhalen. Ook op de basisschool worden verhalen voorgelezen en verteld, luisteren kinderen naar verhalen en spelen ze verhalen. Het schrijven van verhalen krijgt echter minder aandacht. In taalmethodes worden wel schrijfopdrachten aangeboden, maar die worden vaak overgeslagen. In 2003 constateren Jack Duerings e.a. van het Expertisecentrum Nederlands: “Verhalen schrijven komt in het basisonderwijs veel minder aan bod. Voordat kinderen opstellen gaan schrijven, wordt er in het algemeen niet zoveel tijd en aandacht besteed aan spontaan en functioneel schrijven. Daardoor zijn kinderen vaak onvoldoende voorbereid op het schrijven van een opstel. Dat is vreemd, want het vereist specifieke kennis en vaardigheden om zelf een verhaal te schrijven” (2003: 3).

In het kader van het lectoraat Reflectie en Retorica van de Katholieke Pabo Zwolle doe ik samen met de leden van mijn kenniskring de komende drie jaren onderzoek naar de effecten van planmatige lessen voor het vertellen, verzinnen en schrijven van verhalen voor de groepen

Dr. Ietje Pauw is lector aan de Katholieke Pabo Zwolle met als aandachtsgebied Reflectie & Retorica. Ze zal in de komende nummers verslag doen van haar basis schoolproject taalontwikkeling: Verhalen vertellen, verhalen verzinnen, verhalen schrijven.
Mailadres: i.pauw@kpz.nl

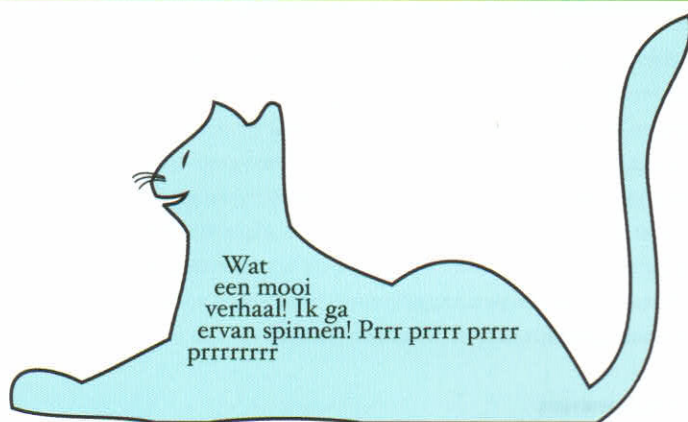

5, 6 en 7 van de basisschool. Ik ga hierbij van de hypothese uit dat door deze aanpak de taalvaardigheid van de leerlingen toeneemt, terwijl er niet meer tijd geïnvesteerd hoeft te worden. Ik verwacht dat door deze aanpak van het schrijven van verhalen leerlingen niet alleen betere verhalen leren schrijven, maar ook beter zullen lezen en spellen en over een grote woordenschat zullen beschikken.

Nieuw aan mijn project is dat ik onderzoek ga doen naar de vaardigheid in het schrijven van verhalen. Lopende het project zal ik ook andere taalvaardigheidsaspecten bij mijn onderzoek betrekken en hopelijk concluderen of mijn hypothese juist is gebleken. Het eerste jaar is een proefjaar, de ontwikkel-, begeleidings- en onderzoekskosten zal de Katholieke Pabo Zwolle voor haar rekening nemen. De basisscholen investeren in de professionele ontwikkeling van hun leraren, de schatting is dat leraren ongeveer 35 uur op jaarbasis moeten investeren naast hun lestaak in overleg en studie. Drie scholen doen mee aan het verhalenproject. In het volgende nummer van Vertel eens zal ik de scholen aan u voorstellen met hun leerlingen en leraren. Ook zal ik de docenten voorstellen die aan de Katholieke Pabo Zwolle werken, participeren in mijn kenniskring en die de leraren op de basisschool zullen begeleiden bij het uitvoeren van de lessen. In dit nummer wil ik vooral vertellen hoe ik het ga aanpakken. Ook zal ik de verhalenpoezen introduceren die op deze pagina's speels in beeld zijn.

Hoe leer je kinderen verhalen te vertellen, te verzinnen en te schrijven?

Als je iets meer wilt weten over het schrijven in de basisschool dan stuit je op het probleem dat schrijven op twee manieren uitgelegd kan worden, namelijk als het ontwikkelen van het handschrift, het schrijfschrift, en het leren schrijven van teksten. De term schrijven is dus ambigu, vroeger werd vaak het woord stellen gebruikt voor het schrijven van teksten, we herkennen dat woord nog in het opstel. Stel-opdrachten vinden we in taalmethodes, waar ze een vast onderdeel zijn van een les. Vaak zijn het creatieve verwerkingsopdrachten die passen bij het thema. In de handleiding voor de leraar wordt nauwelijks gesproken over de opbouw van deze opdrachten, over de hulp

Rosa is blij voor jou als het gelukt is.

die geboden kan worden, over de wijze van correctie etc. Kortom er is weinig systematiek in het schrijfonderwijs.

De methode Balans, uitgegeven bij De Ruiter onder redactie van Joop Corjanus, Peter Beuming, Ton Hooijmaaijers en Jacques Vos eind jaren tachtig, was een zeer veelomvattende geïntegreerde taal/leesmethode voor het basisonderwijs met een aparte serie Creatief stellen in Balans voor de groepen 3, 4, 5 en 6. Voor kinderen zag de methode er geweldig uit: de uitgeverij had kosten nog moeite gespaard om de methode fraai en aantrekkelijk vorm te geven in vierkleurendruk en met hulp van illustratoren die wisten wat kinderen aanspreekt. Het accent in deze methode lag op het schrijfproces: "Hoewel de leerlingen in elke les een 'eindproduct' schrijven, is het ons vooral te doen om het proces dat leidt tot dat eindproduct. Wanneer de leerlingen dat proces onder de knie hebben, kunnen ze er in diverse situaties gebruik van maken en zijn ze niet meer afhankelijk van enkele voorbeelden." (1988: 9). Een grote rol was weggelegd voor de leraar: "De leerlingen kunnen dat proces niet alleen en zelfstandig doorlopen. Daarom is begeleiding van de leerkracht noodzakelijk. Die zet de activiteiten in gang, bewaakt de grote lijnen, brengt abstracties aan, geeft de leerlingen tips, kortom die begeleidt het hele proces." (p. 11). De inbreng van de leerlingen mocht daar niet aan ondergeschikt zijn: "De eigen vondsten van de leerlingen moeten in principe altijd positief worden beoordeeld. Als een leerling bijvoorbeeld een lijst moet verzinnen, en een andere lijst maakt dan de leerkracht in zijn lesvoorbereiding voor ogen had, dan zal hij de leerling moeten volgen in termen van 'Hoe kan het ook anders' en niet in termen van 'Dat is fout, het moet zo' (p. 12).

Helaas is de methode alleen antiquarisch nog verkrijgbaar. Ze was haar tijd eigenlijk ver vooruit, een zo uitgebreide geïntegreerde taal/leesmethode was voor de leraren van toen te onoverzichtelijk, het kostte te veel voorbereidingstijd door de verschillende series, de uitgebreide handleidingen, de vele materialen. De serie Creatief stellen in Balans was volgens opgave van de auteurs wel redelijk succesvol. Nog een voorbeeld. Het Expertisecentrum Nederlands heeft een project verhalen schrijven uitgevoerd op vier basisscholen met als uitgangspunt interactief taalonderwijs. Dat wil zeggen dat er sprake is van sociaal leren, betekenisvol leren en strategisch leren. Het project is in 2003 verschenen in de reeks Bouwstenen als Bouwsteen 8, verhalen schrijven. De activiteiten zijn gericht op allerlei aspecten die een rol spelen bij het schrijven van verhalen, zoals de uitbreiding van de woordenschat, verhaalbegrip, spontaan schrijven en procesgericht schrijven. Deze activiteiten zijn geselecteerd uit diverse publicaties van het

Expertisecentrum Nederlands. Er wordt veel aandacht besteed aan de motivatie van kinderen: "Omdat het belangrijk is dat kinderen gemotiveerd zijn om te gaan schrijven, creëren de scholen allereerst een betekenisvolle context waarin de schrijfactiviteiten worden uitgevoerd. Dat wil zeggen dat de kinderen de activiteiten niet 'zomaar' uitvoeren maar dat de leeromgeving hen daartoe nadrukkelijk uitnodigt en uitdaagt. Schrijven is betekenisvol wanneer er 'echt' wordt geschreven; de kinderen schrijven een echt verhaal bijvoorbeeld voor een verhalenbundel of een echte brief aan een familielid of een pen vriendin. Vaak heeft het schrijven op school alleen maar een schoolse functie: kinderen krijgen schrijfp opdrachten waarbij ze laten zien hoe goed ze kunnen schrijven. Door echter de leeromgeving zo in te richten dat de behoefte aan schrijven als vanzelf bij de kinderen ontstaat, krijgt het schrijven voor de kinderen zin en betekenis. Zij willen en durven te schrijven er gaan gemotiveerd en met plezier aan de slag" (2003: 3-4).

Kinderen leren volgens het Expertisecentrum niet alleen verhalen te schrijven, maar "de kinderen maken zich schrijfvaardigheden eigen, leren verhalen verbeteren en breiden hun woordenschat uit (2003:3). Het project van het Expertisecentrum is niet een uitgewerkte methode, maar bevat een aantal losse lessen die in willekeurige volgorde uitgevoerd kan worden. Er worden vooral lesideeën aangeboden. Ook is er geen onderzoek gedaan of de effecten die volgens het Expertisecentrum met deze bouwsteen bereikt worden, ook inderdaad optraden.

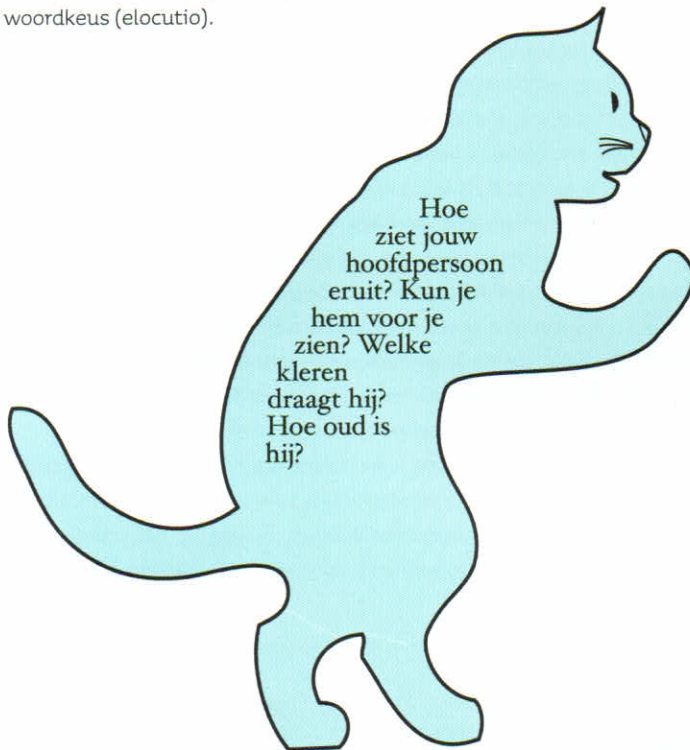

Katja biedt hulp. Als je het niet snapt, komt er een lieve poes die helpt.

Bij Corjanus e.a. vinden we vooral aandacht voor het creatieve schrijfproces en voor de rol van de leraar, bij Duerings e.a. gaat het om het leren en om de betekenisvolle context waarin dit leren plaatsvindt. In mis echter de aandacht voor structuur en stijls, twee belangrijke retorische principes. Ofschoon het ontwikkelen van een didactiek niet mi doelstelling is, zal ik als middel tot het bereiken van mijn onderzoeksdoel toch in hoofdlijnen een didactiek moeten ontwerpen. En uiteraar moet die onderwijskundig verantwoord zijn. De hoofddoelstelling blijft echter een retorisch taalvaardigheidsonderzoek.

Uitgangspunten voor het project

Hoe leren kinderen verhalen te vertellen, te verzinnen en te schrijven? In mijn proefschrift (2007) baseer ik mij op retorische principes. Dat betekent o.a. voor dit project dat er aandacht besteed wordt aan het vinden van een idee en het verzamelen van materiaal (inventio) voor een verhaal, aan de opbouw (dispositio) van een verhaal en aan de woordkeus (elocutio).

Felix is een opletpoes.
Hij houdt zijn pootje omhoog
en vertelt waarop je moet letten.

Kinderen kunnen al heel veel. De hele dag vertellen ze verhalen aan klasgenoten, vrienden en vriendinnen, aan hun ouders en andere belangstellenden. We sluiten dan ook aan bij deze verhalen over hun eigen belevenissen dus verhalen over hun leefomgeving, over vakanties, hoogtijdagen en andere feesten, de kermis, schoolreisjes etc. We maken veel gebruik van goede voorbeelden, ook een retorisch principe (imitatio). Bij de opbouw van een tekst is de opening van veel belang. Kinderen gaan straks ook zelf op zoek naar bijvoorbeeld het begin van dierenverhalen. Hoe begint het verhaal? Welk begin vind je mooier en waarom? Voor wie krijg je sympathie en hoe komt dat? Zo komen ze in aanraking met genres (een dierenverhaal), met structuren (opbouw van een dierenverhaal), personages (dieren) en kenmerken van personages.

We willen kinderen niet voor problemen stellen, maar deze problemen vóór zijn. Dat doen we door in de opdracht al hulp aan te bieden. Hiervoor hebben we de verhalenpoezen geïntroduceerd: vijf poezen die kinderen begeleiden bij het vertellen, verzinnen en schrijven van hun verhalen. Deze poezen geven aanwijzingen, delen complimentjes uit, stimuleren om door te gaan, bieden hulp en willen graag mee vertellen, verzinnen en schrijven. In dit artikel stellen Felix, Katja, Isis, Rosa en Midas zich zelf aan u voor.

Het verzinnen, vertellen en schrijven van verhalen is een proces, dat leidt tot een product. En een product moet beoordeeld worden. We

zullen veel aandacht besteden aan de beoordeling ervan. Een belangrijk probleem hierbij is de vraag waar elke leraar voor komt te staan: mogen kinderen taal- en spelfouten maken? Mijn standpunt is, nee dat mag niet, maar zeker in het begin past een grote mate van tolerantie. Het gaat in eerste instantie niet om spelling en grammatica, maar om retorica. Natuurlijk moeten kinderen foutloos kunnen schrijven, maar in het begin is het veel belangrijker of ze een situatie kunnen schetsen, of ze een personage kunnen beschrijven zodat de lezer die persoon voor zich ziet, en of het een boeiend verhaal is.

En nu concreet

Voor het onderzoek ontwerpen we 36 lessen van 1,5 uur waarin de leerlingen hun intuïtie voor het schetsen van situaties, personages, tijd en ruimte zullen ontwikkelen. Dat doen we zonder veel theoretische bagage, alsof het allemaal vanzelf gaat. De rol van de leraar is hierin heel erg belangrijk, hij moet wel heel goed in de gaten hebben met welke narratieve elementen een kind onbewust speelt. De leraar ontvangt hulp in de vorm van een handleiding met kopieerbladen en goede voorbeelden. Ook zullen de lessen vóórbesproken worden. Uiteraard gaan we niet opnieuw het wiel uitvinden. Lesideeën en ervaringen van anderen zullen we uiteraard in het onderzoek betrekken. De 36 lessen worden opgedeeld in zes series van zes lessen. Elke serie zal een ander narratief element behandelen en ook zal elke serie een ander verhaalonderwerp aanbieden. We starten met lessen voor groep 5, volgend jaar ontwikkelen we eveneens lessen voor groep 6 en in het derde jaar voor groep 7. De leerlingen van groep 5 profiteren drie jaren van het project, wij krijgen de gelegenheid deze leerlingen drie jaren te volgen en onderzoek te doen naar de ontwikkeling van hun taalvaardigheid.

Midas ligt op z'n rug met zijn pootjes in de lucht.
Hij luistert graag naar jouw verhalen.

Op dit moment worden de lessen ontworpen. Begin september starten we met de eerste les. In het volgende nummer vertellen we onze eerste ervaringen.

Bibliografie

- Corjanus, Joop e.a. (red.) (1988). Creatief stellen in Balans. Gorinchem: De Ruiter.
- Duerings, Jack e.a. (2003). Bouwsteen 8. Verhalen schrijven. Nijmegen: Expertisecentrum Nijmegen.
- Pauw, Ietje (2008). Onderzoek naar het vertellen, verzinnen en schrijven van verhalen op de basisschool. In Vertel eens 2: 28-29.
- Pauw, Ietje (2007). De kunst van het navelstaren. De didactische implicaties van de retorisering van reflectieverslagen op de pabo. Een exploratieve studie. Zwolle: KPZ InDruk.

De verhalenpoezen zijn ontworpen door Floris van Lint, vierdejaarsstudent grafische vormgeving Kunstacademie ARTEZ Zwolle.